

YU ISSN 0027-8084

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXIV/1—2

**БЕОГРАД
1979.**

воду са енглеског језичке разлике проузроковане друштвеним слојевима. Дословно преведен, текст са енглеског гласио је: „Идем да узмем своје купање“ у језику представника виших слојева, и: „Идем да се купам“, у језику представника нижих друштвених слојева. Међутим, ове разлике нису могле да буду подвучене у нашем језику, пошто битних структурних разлика нема у језику различитих економских слојева. Код нас постоје само дијалекатске разлике, и ми још не увиђамо довољно у како смо идеалном положају када је заједнички књижевни језик у питању, и када се поставља само потреба заједничког нормирања и добровољног поштовања тих заједничких књижевних норми, а не када је у питању језичко диференцирање по економском друштвеном статусу.

Али с тим се проширује и одговорност: језик треба да буде друштвена брига не само језичара већ и свих оних који зависно од природе свога позива дејствују на њега. У сразмери са снагом њиховога утицаја, лежала би и њихова одговорност. Уколико неко има више могућности да делује на друге својим примером, утолико је одговорнији и позванији да о себи и своме говору више води рачуна. Према томе, посебну бригу треба обратити говору у средствима масовнога информисања, говору политичара и говору у школи, да би се ниво опште говорне културе и ниво говорне културе широких маса подигао на потребну висину. Стога сматрам да су разговори о култури говора и нормативности потребни разговори; само по себи се разуме да језичке норме не могу да имају вредност правних наредби и закона, јер постоји психолошка, социолошка, политичка и друштвена подлога језика, о којој се и у лингвистици мора водити рачуна.

Смиљка Васић

ПУТЕВИ И УСЛОВИ СРЕЂИВАЊА НАШЕ ЈЕЗИЧКЕ НОРМЕ

Двије деценије одсуства сваког компетентног механизма који би мјеродавно рјешавао искрсла правописна и уопште нормативна питања (прошло је двадесет година од престанка рада правописне комисије која је израдила правопис објављен 1960. године) допринијеле су томе да се веома нагомилају неријешени проблеми и да узму маха појаве које оптерећују нашу језичку културу. Више пута смо у нашем часопису указивали на неке од њих, настојећи да допринесемо тражењу најприкладнијих рјешења, али се тиме питања само елаборирају а не рјешавају, и њих је са сваким даном све више.

Упркос томе је међу лингвистима — сербокроатистима у СР Србији интерес за нормативистику веома слаб, и веома је мало остало оних који се колико-толико активно баве овом стручном дисциплином, а од млађих готово нико не креће тим правцем. Разлога за то свакако има више, али су два веома битна.

Први је узалудност покушаја да се стручном оцјеном и препоруком утиче на оне који имају реалну моћ да утичу на наш језички израз, а то нијесу лингвистичке установе, него они који владају језиком и изразом у јавним гласилима, уџбеницима и другим публикацијама највећег тиража и најшире употребе, као и уопште у јавном животу. Веома се распространило самовољно нормирање и прекрајање језичког израза, при чему се губи из вида да је језичко нормирање и стручни посао, за који су често потребне сложене лингвистичке анализе и обраде, а истовремено и ствар читавог друштва. Слично је у законодавству, гдје правници не доносе законе, али се они не могу ни припремати и састављати без стручне правне припреме и обраде.

Други је разлог у томе што наш језик није ограничен републичким границама, а парцијално рјешавање, без икаквих механизма договарања и усаглашавања, неминовно би довело до тога да се случајне варијације промовишу до републичког узуса, чиме би се спријечило слободно превирање и отежало уједначавање (било спонтано било договорно) случајних разлика које свакодневно настају (*у бескрај — убескрај, Камџучија — Камџућија, Ел Асад — Ал Асад, Мао Це Тунг — Мао Дзедунг, Босанска Крајина — Босанска крајина, цик-цак линија — цикцак-линија* итд.). Макар и не придавали једнак значај међунационалном књижевнојезичком заједништву, не можемо ићи на стварање републичких књижевних језика већ и зато што би то било у опрци са националном нехомогеношћу наших истојезичних република и са правом сваког народа да његује један и заједнички књижевни језик.

У таквим условима био је доста ограничен нормативистички рад у београдским лингвистичким установама, што се одразило и на наш часопис. И гдје би се за то нашли оправдани разлози, не можемо ићи на слободно преиспитивање оправданости појединих одредби правописа из 1960. године, јер не смијемо подрити и дезавуисати тај једини официјелни инструмент наше језичке норме не обезбиједивши за њега добру замјену, а замашније захвате у ненормирану материју и заузимање одређених ставова заустављао је опрез да се не учини више штете него користи, да неусаглашеним радом не одемо у даљу партикуларизацију нашег књижевног израза. Све то, међутим, није оправдање за пасивност и запуштање нормативистике, за рад на њој постоји не само несумњива потреба него и извјестан простор, нарочито на пољу утврђивања неписаних правила, узуса и тенденција, затим стручне разраде и прелиминарног расправљања проблема које није регулисао Правопис. Иако недовољно, понешто се у том правцу и радило и објављивало, и у „Нашем језику“ и другдје; неки београдски лингвистички радници учествовали су у расправљању неких тема и у оквиру програма који је покренуо сарајевски Институт за језик и књижевност, што је значило појединачно ангажовање у складу с личним стручним интересовањем а не представљање установа или средине.

Основи стручне сарадње и рјешавања заједничких проблема

У опсежном вишегодишњем програму сарајевског сербокroatичког института, посвећеном школској терминологији и свеукупној правописној проблематици, разликују се радне фазе, популарно назване „лопис, опис и пропис“, што у ствари значи да се разликује и раздваја досад спровођени поступак идентификовања проблема и њихове стручне елаборације од будуће (много сложеније и рекао бих неизвјесније) фазе нормирања, утврђивања нормативних ставова и препорука. Свестрана стручна и фактографска припрема и обрада материје коју треба оцјењивати веома је важна за језичко нормирање, и није мало примјера из прошлости да се због недовољне или једностране елаборације није дошло до најсрећнијег нормативног рјешења. У интересу је свих који хоће да се озбиљно и одговорно баве језичком нормом и језичком културом да та стручна и фактографска обрада буде што поузданија и што свестранија. Зато је нормално што су иницијативе сарајевског института да се у тај стручни рад укључе и сарадници из других република наилазиле на одзив, међу осталима и код појединих београдских лингвистичких радника (и сам сам судјеловао у неким темама око стручне терминологије и транскрипције туђих имена).

За сарадњу су створили нужне услове и неки битни начелни ставови којима је сарајевски институт дефинисао приступ своје програму, најизричитије изражени у уводном излагању директора Института Милана Шипке, поднесеном на скупу у Требињу:

„Примјена принципа књижевнојезичке политике у раду на проучавању правописне проблематике у БиХ упућује на ову основну оријентацију: *Не разиђивајте — нећо разрађивајте и доирађивајте!* То ће уједно бити и оријентација у утврђивању праваца и подручја истраживања у оквиру овога пројекта“.

И конкретније:

„Принцип језичког заједништва захтијева да се сачува и одржи постигнути степен уједначености правописних норми на српскохрватском односно хрватско-српском језичком подручју (било да су те норме усвојене као јединствено рјешење, било да је дата могућност избора дублетних рјешења)“.

Од посебног је значаја принцип слободе избора изражајних средстава у оквиру нашег језичког стандарда и његових варијација, који је истакао и М. Шипка: „Принцип пуне слободе индивидуалног избора језичких изражајних средстава подразумева и слободу избора ортографских дублета“. — Као што наша заједница јамчи нпр. југословенским Мађарима, Талијанима, Румунима и др. право и могућност слободног језичког израза и његовог учења и његовања у оквиру књижевних језика заједничких за главнину тих народа и њихове огранке у Југославији, аналогно јемство не може се доводити у питање ни на српскохрватском језичком подручју никаквим механизмима језичке

политике и праксе. Без тих принципа тешко би било рачунати и са могућношћу озбиљних и одговорних разговора, а камоли сарадње и договора. Сви, у ствари, знамо да у пракси има озбиљних нарушавања тих принципа, па је тим важније да их јасно истакнемо у сваком програму посвећеном регулисању питања нашег књижевног језика.

Могућна стварна и компетентна рјешавања условљена су друштвеном верификацијом, због великог друштвеног значаја књижевног језика и језичке норме. За њих није довољна професионална сарадња и индивидуално учешће појединих лингвистичких радника у радним програмима, него их могу доносити само компетентни представници појединих средина, заједница и њихових научних установа, који могу осигурати и друштвени и стручни ауторитет ономе што се заклучи и утврди.

Што се стручне стране тиче, у СР Србији потребну мјеродавност могу имати само механизми који би имали мандат таквих научних установа као што су књижевно-језичка одјељења Српске академије наука и умјетности и Матице српске и сербокroatистички институти и факултетски одсјеци. То је тим битније што се у нормативистичке дискусије и практична рјешавања (терминолошка, транскрипциона и др.) укључио широк круг стручних радника изван сербокroatистике, па и нестручних или недовољно стручних служби. То пријети парцијализацијом књижевнојезичких узуса и подривањем начела да општа правописна норма мора бити основни устав наше језичке културе, обавезан за сва парцијална и примијењена регулисања лика јавне ријечи.

Забуна око њисања кинеских имена

Хаотично стање транскрипције кинеских имена код нас, о чему је писано у НЈ XXII/3, још се погоршало збрзаним и разноликим реаговањем на кинески апел да се у писању њихових имена полази од „пинјина“, тј. од латиничке транскрипције утврђене у Кини 1958. године. О томе сам писао у „Политици“ од 19. маја 1979. године, али неће бити сувишно ни овдје рећи најбитније, тим прије што је чланак у „Политици“ објављен са неколико тежих штампарских грешака. Основна је дилема да ли правила извести селекцијом из досадашње праксе, гдје се кинески сугласници који се пишу у пинјину као В D G Z ZH J преносе (на основу акустичког утиска) као безвучни, или ићи више за писмом, па те сугласнике представљати нашим звучним еквивалентима.

По првој концепцији, сагласно прелиминарним препорукама у поменутом броју НЈ, као узорци примјене правила могла би се узети веома позната имена као што су провинције и области *Хујеј*, *Хејеј*, *Шанџунг*, *Куан(г)џунг*, *Кансу*, *Квејчоу*, *Фукјен*, *Чекјанг*, *Синкјанг*, *Хејлун(г)кјанг*, *Кјангсу*, *Кјангси*, њихови центри и други велики градови *Тајјеј*, *Ченгшу*, *Ланчоу*, *Куангчоу* (друго име Кантона), *Ченгчоу*, *Ханг-*

чоу, Фучоу, Чанкјанг, Нанкинг, ријека Јангце (друго име: Чангкјанг или Чанкјанг), полуострво и залив Љаошунг, личности Мао Це Тунг (Це-Тунг, Цейунг), Хуа Куо Фенг (Куо-Фенг, Куофенг), Тенг Сјао Пинг (Сјао-Пинг, Сјаоинг), покрет Куоминијанг итд.; председани типа Цингхај, Цинггао омогућили би да се (за разлику од сугестије у НЈ XXII /3) за кинески сугласник *Q* узме *ц*, тј. друкчија замјена него за његов „звучни“ парњак *J*, а основна предност ове концепције је што не уноси ништа необично.

По другој концепцији сви би се ти примјери морали прогласити за изузетке или прерадити у досад (у широј пракси) неупотребљаване облике: Хубеј, Хебеј, Шандунг, Гуангдунг, Гансу, Гуејчоу или Гуицоу, Фуђен, Цеђанг, С(ј)инђанг, Хејлунгђанг, Бангсу, Бангс(ј)и, Тајбеј, Ченгду, Ланцоу, Гуангцоу, Ценгцоу, Хангцоу, Фуцоу, Цанђанг, Нанђинг, Јангдзе (Чангђанг), Љаодунг, Мао Дзедунг, Хуа Гуофенг, Денг Сјаоинг, Гуоминданг, Гингхај, Гингдао или сл., а основна би предност овога рјешења била што подробније преноси структуру кинеских облика, не затирући кинеске фонолошке опозиције.

Туђе фонолошке разлике добро је сачувати у транскрипцији кад је то на погодан начин могућно, али их и не чувамо по сваку цијену: не преносимо, на примјер, велики број разлика између руских тврдих и меких сугласника, затим разлике између арапских емфатичних и неутралних сугласника итд. Сагласно томе било би разборитије да дамо предност првој концепцији, поштујући континуитет и чувајући језик од необичних облика, а одричући се од преношења кинеских опозиција типа В-Р, D-Т итд., које ионако не можемо вјерно пренијети у наше писмо. Треба, у сваком случају, бити начисто с тим да нас прихватање „пинјина“ као основе са које полазимо у утврђивању наших правила ни по чему не обавезује на друго од предочених могућних рјешења, него треба слободно да се определијелимо за оно што нам је практичније.

Ово не значи да „пинјин“ неће и директније утицати на поједине наше транскрипционе поступке. Најочљивије је овдје питање спојеног или одвојеног писања друга два дијела кинеских личних имена. Та два елемента никако нијесу толико срасла да би по нашим мјерилима чинили једну ријеч (уп. компегентно објашњење у НЈ XXII /3, стр. 146), али се у пинјину пишу спојено, те их ни ми нећемо моћи рашчлањивати а к о међународна латиничка пракса буде прихватила и уопштила спојено писање. Преко те праксе ће, наиме, та имена допирати до нас практично редовно (много чешће него преко правог кинеског писма, гдје се ти елементи имена пишу одвојеним хијероглифима), па би нам било непогодно да их сами рашчлањујемо, иако бисмо на то имали право, једнако као што можемо спајати оно што се у изворном писму пише одвојено ако нам је тако погодније.

Начин писања у пинјину утицаће и на још нека наша опредјељења, нпр. на преношење кинеског [ü] нашим у, или кинеских шва-самогласника нашим и. Повођење за писањем представља и иначе

један од нормалних поступака у транскрипцији, и није увијек оправдана тежња да наше писање туђих имена буде максимално вјерно акустичком утиску. Понешто је релативан појам вјерност изворном језику, јер идући за пуким слухом можемо нарушити вјерност ономе што је у језичкој свијести оних од којих преузимамо ријеч; запитајмо се, уосталом, колико би нам изгледало вјерно кад би неко наша имена *Хан Пијесак* и *Обедска бара* транскрибовао у смислу „Хам Пијесак“ и „Обецка бара“, а на то би га ослушкивање и невођење рачуна о писму лако могло навести.

Нормалан би пут био кад искрсне неки проблем везан за посебну стручну материју (за поједине језике кад је у питању транскрипција, за одређене научне гране кад је у питању стручна терминологија, и сл.):

1) идентификовање проблема, подношење питања (и евентуалних предлога), гдје могу помоћи било чија запажања, најприје оних који се у својој дјелатности срећу с нечим неријешеним;

2) стручна елаборација од стране познавалаца одговарајуће материје, који о њој треба да дају потребне податке и објашњења (и предлоге ако их имају);

3) оцјена, анализа и предочавање могућних најрационалнијих рјешења од стране нормативиста, познавалаца наше укупне правописне и нормативне проблематике, дискусија у лингвистичким установама и срединама;

4) одлука или закључак надлежних нормативистичких тијела;

5) примјена утврђеног рјешења од стране свих који уобличују јавну ријеч.

За кинеска имена може се рећи да су извршене прве двије фазе, а начета је и трећа. За четврти поступак немамо, међутим, механизма којима би он пао у дио, а нарочито су слаби изгледи — и у транскрипцији и у много чему другом — за посљедњу фазу, за одговорну и коректну примјену онога до чега се дође. Умјесто тога импровизују се и одмах примјењују у јавној ријечи произвољна рјешења, без удубљивања у законитости наше језичке културе, без консултације са лингвистичким установама, без осјећања одговорности према јавној ријечи и лику нашег језика и књижевног израза.

Примјер нимало срећне правописне импровизације представља поступак са кинеским именима у „Политици“. У избору *Мао Це Тунг* или *Мао Дзедунг* узима се хибридно и противрјечно „Мао Цедунг“; у колебању *сј* (*с*) или *хс* (гдје стручне недоумице заправо и нема, јер је „хс“ потпуно неоправдано пренесено из енглеске транскрипције у нашу) такође је одређење мјешовито: „Денг Сјаопинг“ али „Хсинхуа“; у дилеми да ли имена минулих личности која су ушла у енциклопедије и др. литературу оставити у облику на који смо навикли или и на њих примјенити новије поступке опет је поступак различит: оставља се „Лиу Шао Чи“ (иако је „Лиу“ умјесто *Љу* супротно правопису), али

се мијења *Чу Ен Лај* у „*Доу Енлај*“ итд. Укупни резултат је повећавање шаренила и правописног нереда и још један прилог стварању посебних правописних варијаната појединих наших повинарских кућа.

Осврћ на „Приручну граматику хрватскога књижевног језика“

Под овим је насловом, у издању Завода за језик и Школске књиге, у Загребу ове године објављена обимна књига (527 страна), у изванредној, могло би се за наше филолошке прилике рећи и луксузној штампарско-књижарској реализацији. У краткој уводној ријечи дати су основни подаци о изради и намјени приручника:

„Настојећи да нашој јавности — у складу с друштвеним и стручним потребама — пружи граматику хрватскога књижевног језика утемељену на сувременим лингвистичким начелима и достигнућима, Завод за језик прихватио се 1975. године израде тога дјела. Граматика је замишљена и остварена као приручник намијењен ученицима средњих школа, студентима виших и високих школа, наставницима хрватскога или српскога језика и наставницима страних језика те свима који се занимају за хрватски књижевни језик.“

Књигу је израдио већи број сарадника Завода за језик: Еугенија Барић, Мијо Лончарић, Драгица Малић, пок. Славко Павешкић (кога је смрт претекла прије него што је израда доведена до краја), Мирко Пети, Весна Зечевић и Марија Зника, а у уводној ријечи је, поред података о удјелу појединих коаутора, поменута и сарадња Валентина Пуганца, Данијела Алерића, Иве Шкарића, Радослава Катичића и других.

Прво је питање предмета и материје књиге, а оно се нама који се служимо двојним именом нашега језика намеће у облику: шта значи у овом приручнику формулација „хрватскога књижевног језика“, је ли то само терминолошка варијација или садржајна одредница? Изричитога објашњења нема ни у уводној ријечи ни даље у тексту, па га треба тражити у самом обрађивачком поступку. Елементи одговора виде се у томе што у књизи није приказана (па ни поменута) к њ и ж е в н а е к а в и ц а, а још више га употпуњавају овакве чињенице:

— међу замјеницама не постоји *шта*, него само *што*;

— у замјеничком систему нема ни ликова *ко*, *неко*, *нико*, *свако*, *ико*, него само *ико*, *неико*, *ниико*, *сваико*, *иико*;

— међу бројевима није *милион*, него само *милијун*.

По овоме се ова граматика разликује не само од *Правовиса* из 1960. г., од *Језичног савјетника с грамаишком* из 1971. г. (израђеног у истој установи у којој и садашња граматика), као и од сваког просвјетног и нормативног приручника који се намјењује или се може намјењивати и нехрватским нацијама нашег језика — него и од неких приручника у којима је језик именован само хрватским именом. Очигледно се у

њој наша вишенационална књижевнојезичка материја обрађује сужено, у складу с једном концепцијом посебног његовања и нормирања хрватског националног књижевног израза, те се они који ту концепцију не могу прихватити као своје мјерило и циљ овом књигом као својим језичким приручником могу служити зависно од тога колико су сами способни да допуњавају оно што је испуштено и искључено, а што спада у оквире књижевног језика који могу схватити као свој.

За оне довољно упућене, који се не ризикујући дезинформисаношћу могу суочавати са парцијалном и окрњеном обрадом материје свог књижевног језика, основни стручни интерес за ову књигу биће методолошки: шта доноси примјена модернијих лингвистичких метода на нашу граматичку материју. Мало увида у то покушаћемо да пружимо приказујући одјељак посвећен опису и диоби гласова (стр. 10—21).

Према *акустичним особинама* (које представљају девет пари *различовних обиљежја*), гласови се идентификују као:

— *вокални* или *невокални*, *консонантни* или *неконсонантни*, из чега проистичу четири разреда: 1. вокали (који су „вокалски и неконсонантски“), 2. „пријелазни глас *j* — невокалски и неконсонантски“, 3. сонанти (они су истовремено „вокалски и консонантски“), 4. прави консонантни или шумни („невокалски и консонантски“);

— *назални* или *неназални*;

— *компактни* (*a, j, њ љ, ш ж ч ћ џ к г х*) или *некомпактни*, *дифузни* (*и у*, вокално *р, в м н л р, њ б њ д с з ф*) или *недифузни*, при чему *е* и *о* остају као „некомпактни и недифузни“ (*а* остали су или компактни или дифузни);

— *непрекидни* (*и е а о у, j, в л љ, ш ж с з х ф*) или *прекидни* (*р, м н њ, њ б њ д к г, ц ч ћ џ*);

— *стридентни* (*в, ш ж с з ф, ц ч џ*) или *нестридентни* (остали);

— *звучни* или *беззвучни*;

— *грависни* (*ниски*, „који имају тамну боју звука“: *о у, в м, њ б ф, к г х*) или *негрависни* (*високи*, сви остали).

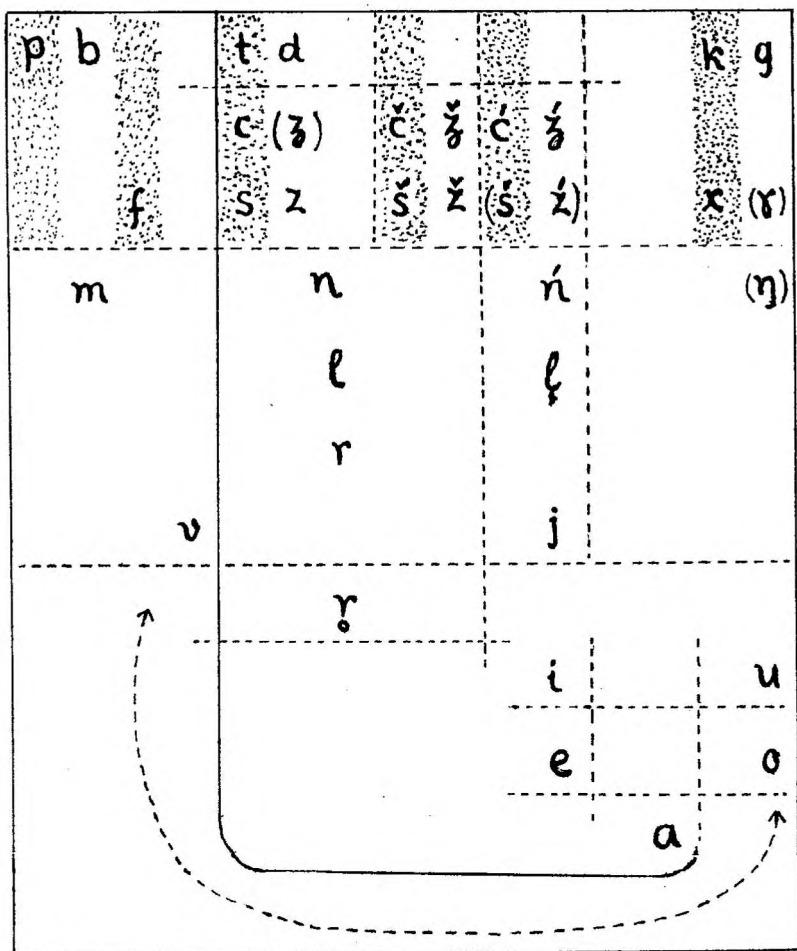
Тешкоће примјене ових бинарних схема на наш гласовни систем узет у цјелокупности (без рачвања, заједно сав вокализам и консонантизам) као да су илустроване забунама слагача и цртача графикона (односно коректора): у једном графикону је *д* убројено у грависне (ниске) гласове (за разлику од другог графикона и текста), а у тексту је (за разлику од графикона) између стридентних изостало *и*. Стварна је тешкоћа што се — за љубав генерализованог бинаризма — мора прибјегавати категоријама недоступним непосредном опажању, јер никакав слух не може сврстати у једну категорију нпр. гласове *а j ш г х . . .* (компактни, недифузни) а у другу *и у л н с д ф . . .* (дифузни, не-

компактни); овдје не говоримо о оној спонтаној способности опажања фонолошки релевантних разлика, него о способности пажљивог слушања при којему учојавамо и позиционе варијације гласова. Исто тако, ни дефиниција „стридентност је особина гласова при чијем се изговору осјећа јачи и дужи шум“ неће нам помоћи да гласове *в ш ж с з ф ц ч и* учоимо као категорију (стридентни), будући да у њу не спадају *ћ ђ х*. У примијењеном методу управо је стридентност оно што осигурава разликовање *ч* од *ћ*, једнако као и *ш* од *х* (уп. табелу на стр. 9); ако и успијемо да учоимо тај „јачи и дужи шум“ код *ч* и *ш* у односу на *ћ* и *х*, тешко ћемо тај шум учити код *в* и *с*. И није ствар само у томе можемо ли те низове учити као категорије, него и у томе што се они у језику и не понашају категоријски, јер се ништа посебно не догађа управо са том групом гласова, тако да категоријалност остаје некако иреална, непримијењена, недоказана посљедицама у језику.

Практично је питање онда има ли смисла оперисати таквим категоријама у приручницима чији корисници по правилу неће бити у прилици да прате доказне поступке експерименталне фонетике, који таква сазнања могу само „примити и похранити“, не наставши у њима помоћ за разумијевање збивања у језику; није ли боље служити се и даље груписањима која се у језику на разне начине манифестују као категорије, нпр. разлику *ћ ђ* од *ч и* идентификовати као мекоћу, палаталност или како друкчије названу одлику гласова који се артикулишу широким додиром језика и тврдога непца? Мислим да се све реално манифестоване категорије наших гласова огледају у редовима, колонама или пољима схеме коју прилажем; из ње се види да (поред традиционалних категорија) реалном сматрам и категорију грависних гласова (мукле, тамне боје, било лабијалне било „грлене“ нијансе), која обједињује уснене и задњојезичне гласове и коју најбоље илуструје двојна артикулација *у* и *о*.

Врло је проблематично и изузимање *ј* из категорије сонаната. Противрјечна је и његова дефиниција: „пријелазни глас *ј* — невокалски и неконсонантски“. Ако се *вокалности* признаје као одлика свих вокала и сонаната, не види се како се она може оспорити за глас *ј*, који никако није мање *вокалан* него остали сонанти, јер је његова прелазност на релацији од вокала ка сонантима (како се и каже у објашњењу на стр. 13: „пријелазни глас између вокала и сонаната“) а не ка шумним сугласницима. Ако су вокали „вокалски и неконсонантски“ а сонанти „вокалски и консонантски“, онда се *ј* може издвајати само у погледу другог члана ових дефиниција („консонантско-неконсонантски“, „ни консонантски ни неконсонантски“ или сл.), а елемент „вокалски“ остаје и за тај глас. Али мислим да га није срећно искључивати из категорије сонаната, и тај је глас ипак и „консонантски“.

У просвјетним приручницима веома је битан методолошки захтјев да се језичке јединице могу прикладно дефинисати, а из показаних

девет пари диференцијалних обиљежја могле би истицати доста тешке дефиниције, нпр.:

љ — неназални компактни непрекидни сонант („сонант“ узимамо као обједињење двије одлике: „вокалски и консонантски глас“, слично и ниже);

њ — назални компактни негрависни сонант;

ч — компактни прекидни стридентни безвучни негрависни шумни сугласник.

Зато ће оперативну предност имати краће традиционалне формулације, по којима је љ нпр. меки ликвидни сонант (палатална ликвида

или сл.), њ — меки назални сонант (непчани назал или сл.), ч — твр- да безвучна предњонепчана африката (одн. полупреградни сугласник или сл.) итд. (Напоменимо овдје да нам за мјесто артикулације *ш ж ч њ* у ствари недостаје прецизан термин: није, наиме, довољно тачно кад те гласове, као што је то учињено у овој књизи, заједно с меким сугласницима одређујемо као палаталне, непчане одн. предњонепчане — а не би било тачно ни кад бисмо их, заједно са *р* и *л*, уврстили у алвеоларне; можда би најтачније било: „алвео-палатални“.)

„Приручна граматика хрватскога књижевног језика“ даје елементе и за такве сажетије дефиниције, јер су гласови подијељени и по мјесту творбе (сугласници су: двоуснени, зубно-уснени, зубни, алвеоларни, непчани, мсконепчани — уз нека обједињавања или подраздиобе појединих група), као и по слушном дојму, гдје има и проблематичнијих термина и категорија:

високи (свијетли): *и е а, ј, љ*;

ниски (тамни): *о у, в м н, л* (у табели, а у тексту је на томе мјесту *њ*);

звонки (сонорни): *и е а*, вокално *р, њ љ, л* (и у табели и у тексту);

праскави (експлозивни): *ѝ ѡ к б д г*;

дрхтави (вибрантни): *р* вокално и сонантско;

трљани (африкате): *џ ч ћ њ љ*;

трени (фрикативни): *ф с ш х з ж*;

пискави (сибилантни): *џ с з*.

Кад се овоме додају и разликовања по врсти запреке (преградни, полупреградни или сложени, тјесначни) и друга, види се да има довољно елемената за склапање практичних формулација, али је предлог основних дефиниција изостао, те је то препуштено сналажљивости корисника књиге. Али то је практично и дидактичко питање, а суштинско је у овоме:

— је ли можда не само употребљивије него и лингвистички по- гођеније кад кажемо да се нпр. *х* разликује од других гласова

1) фрикативношћу (шумном непрекидношћу), заједничком са *ф с з ш ж*,

2) веларном бојом, заједничком са *к г*, и (додајмо као битну особину и трећу, иако је већ првим двјема осигурано разликовање)

3) безвучношћу, заједничком са *ѝ ф ѡ с џ ш ч ћ к*

— него ако диференцијална обиљежја тога гласа идентификујемо као

1) компактност, заједничку са *к г ч ћ њ љ ш ж њ љ а* (такође са *ј*, гдје ова одлика није релевантна),

2) непрекидност, заједничку са *ф с ш з ж л љ* (и као ирелев. са *в ј и е а о у*),

3) нестридентност, заједничку са *ћ ђ* (и ирелев. са свим другим изузев *в ф с з ц ш ж ч џ*)?

(Безвучност иде једнако у обје дефиниције, али не спада у нужна разликовна обиљежја. Припадност правим консонантима у првом случају обавезно проистиче из истакнутих одлика, а у другом би се морала и посебно констатовати.)

Задржасмо се дуже на овоме не зато да бисмо дали оцјену квалитета и домета ове граматике него зато што ће она свакако имати доста утицаја на краће приручнике и уџбенике који се пишу у оквиру текућих просвјетних програма. Као приручник у коме је излагање веома организовано, сређено, без сувишних ријечи, састављено готово само од дефиниција и образаца, ова књига може бити од велике помоћи писцима тих практичних приручника, и биће просто велика штета ако се не буде налазила добра равнотежа између примјене новијих методолошких достигнућа, која омогућавају стицање продубљеније представе о језику и појавама у њему, и примјене и чувања категоријских појмова који имају највећу оперативну и употребну вриједност у практичном третирању језичке материје. У конкретном примјеру биће штета ако друге пројекције и аспекти фонолошке анализе учине да се не истакне елементарна важност таквих реалних и реалним манифестацијама потврђених категорија као што су код сугласника звучни и безвучни, или експлозивни, фрикативни и африкате, или лабијали, палатали, велари, или шуштави и пискави сугласници; биће, исто тако, штета ако се писци приручника ограниче на то, ако устукну од искоришћавања услуга фонологије, нпр. од објашњења разлика фонема и алофона каква су — у веома јасним и концизним формулацијама — дата у одјељку „Фонеми“. (Не бих се једино сложио да се *ш* и *ж* испред *ћ* и *ђ* остварују као алофони [š] и [ž]: [lišće], [grožđe], иако ми је такав изговор познат у дијалектима.)

Сличних веома употребљивих и потребних објашњења, дефиниција, формулација — а истовремено и разлога за дискусију и тражење друкчијих приступа — има у свим одјељцима ове граматике доста, и о томе бих — да простор и ова рубрика допушта — много радије говорио него о ономе чиме сам почео овај осврт. Морали смо, међутим, упозорити и на сужену материју а с тим и на сужену употребљивост овога приручника, кад то већ није учињено у његовом уводу, гдје се он намјењује и „наставницима хрватскога или српскога језика“, који ће често бити у прилици да уливају основна знања и представе о матерњем језику и дјеци мјешовитог националног састава. Ваљда је сувишно говорити колико је један приручник у коме су елементи нашег језичког стандарда подвргнути националној селекцији несагласан са просвјетним и просвјетитељским задатком наставника у таквој ситуацији. Студенти и ђаци имају и образовну потребу и неоспорно право да их настав-

ник матерњег језика обавијести о стандардном изразу и других исторјезичних средина, а поготово њихових сународника.

Мишар Пешикан

НЕЗНАЊЕ КОЈЕ СЕ ЈАВНО ПРЕПОРУЧУЈЕ

У Политици од 8. фебруара 1979. године у рубрици *Да ли знаш* објављен је дилетантски напис којим се облици трпних придјева са групом *иш* (*коришћен*) проглашавају некњижевним и они са групом *ић* (*коршићен*) једино исправним. Ми га овдје доносимо у цјелини:

ОВЛАШЋЕН И ПРЕМОШЋЕН. — При образовању *йриног йридева* глагола *овласишћи* врше се две гласовне *йромене*. Прво се путем јотовања сугласник *й* мења у *ћ*, а затим, због једначења сугласника, *с* испред *ћ* прелази у *ш*: *овласт-јен—овлашћен—овлашћен*. Желимо ли да од готовог *придева* добијемо именицу, онда још једанпут призивамо у помоћ јотовање: *овлашћен-је—овлашћење*. Према томе, правилни су само облици *овлашћен* и *овлашћење*, а не *овлаштен* и *овлаштење*, како се често чује, или види у дневној штампи. — Истим правилима подлежу и глаголи: *премостити* (*премошћен*, а не: *премоштен*), *уврстити* (*увршћен*, а не: *уврштен*), *умастити* (*умашћен*, а не: *умаштен*), *користити* (*коришћен*, а не: *кориштен*), *упропастити* (*упропашћен*), *запрепастити* (*запрепашћен*) и њима слични. Треба говорити и писати: „Присуствујем састанку по овлашћењу свога радног колектива“, „Председник је овлашћен да да изјаву“, „Река је премошћена“, „Одело је умашћено“ и сл.

Коментар је скоро и сувишан. Ипак, за сваки случај, скрећемо пажњу на то да је трпни придјев једна од граматичких категорија у којима се јотовање вршило још у доисторијској епоси нашега језика (када је група *сйј*, послѣје јотовања и дисимилације, давала рефлекс *иш*), као и то да *ћ* у *овлашћен*, није постало фонетским, него аналошким путем, саображавањем облика са инфинитивом на *-сйшћи* према облицима са инфинитивом на *-йшћи*, који су неколико пута бројнији (исп. Matešić J., Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen, Wiesbaden 1967, стр. 99—105), тако да се однос *йлашћи* : *йлаћен* временом пренио и на глаголе типа *овласишћи*. Негдје је то ново аналошко *ић* потисло ранији фонетски облик са *иш* (редовно када се у основи глагола налазе сугласници *ч* и *ж*: *чашћен*, *йричешћен*, *очишћен*, *йричвршћен*; *ражешћен*, *ожалашћен* — што представља неку врсту даљинске дисимилације), негдје то *ић* алтернира са *иш*: *увршћен* / *увршћен*. Међутим, има облика у књижевном језику који једино иду са групом *иш*: *кршћен*, *обавијешћен*, *ојрошћен*, *йремјешћен*, *йушћен* и сл. Продору групе *ић* допринијело је највјероватније и јотовање новонастале групе